

KAPITEL I

ET STUDIUM AF FOLKETINGETS PERSONELLE SAMMENSÆTNING

TO HISTORIER OM KAMPEN FOR AT KOMME I FOLKETINGET

Denne bog om Folketingets medlemmer indledes med to historier om politiske tvekampe. Situationer, hvor to personer har kæmpet mod hinanden for at opnå en plads i Folketinget. Hvor de personer, der har magten over adgangsvejene til det danske parlament, er forsøgt overbevist om de respektive kandidaters fortræffeligheder. Hvor én kandidat har overlevet et af de udvælgelsestrin, der findes på vejen fra almindelig borger til medlem af Folketinget, mens den anden kandidat i hvert fald i denne omgang fik sat en stopper for sine ambitioner. Historierne udspiller sig på forskellige tidspunkter i Folketingets over 150-årige historie og afviger derfor på mange måder fra hinanden. Hver især afspejler de deres tid og de regler, rutiner og normer, der til ethvert tidspunkt findes omkring rekrutteringen af politikere. Men der kan også findes fælles træk i de to historier. Netop den spænding, der ligger i, at nogle forhold omkring den danske parlamentariske elite har været foranderlige igennem Folketingets „liv“, mens andre har vist sig stabile, vil udgøre et af omdrejningspunkterne for denne fremstilling.

VÆVEREN FRA MERN

Den første beretning skal hentes fra tiden allerede inden Junigrundloven af 1849, nemlig fra det valg, der den 5. oktober 1848 blev afholdt i forbindelse med besættelsen af 114 pladser i Den grundlovgivende rigsforsamling. Det var kong Frederik den 7., der udpegede de resterende 38 medlemmer til det organ, der i de næste måneder arbejdede med at udarbejde en forfatning, og som dermed også var med til at udstikke de lovmæssige rammer for, hvordan parlamentet for fremtiden skulle vælges. 40 af medlemmerne af Den grundlovgivende rigsforsamling indvalgte faktisk også selv i det første folketing ved valget den 4. december 1849, men heriblandt var ikke Hans

Hansen fra Mern, som er hovedpersonen her. Han indvalgte til gengæld i 1848 i Den grundlovgivende rigsforsamling under ganske stor bevågenhed, og netop hans kamp med modkandidaten H.N. Clausen har siden stået som en af de mere spektakulære valgmæssige begivenheder i dansk politisk historie (eks. Neergaard, 1892: 310; Engelstoft, 1949: 18; Skovmand, 1964: 275ff.; M. Pedersen, 2002: 30).

Bondevenneselskabets kandidat Hans Hansen, der ernærede sig som bomuldsvæver i den sydsjællandske by Mern ved Præstø og i øvrigt i valgkampen blev beskyldt for en noget blakket fortid, bl.a. med henvisning til en gammel, ikke bevist, tyverisigtelse, var ved valget i Præstø-kredsen oppe imod den nationalliberale H.N. Clausen, som var teologisk professor ved Københavns Universitet og allerede havde politisk erfaring fra Roskilde Stænderforsamling, hvor han endda havde været præsident. Hvis man forestillede sig, at valget ville falde ud til fordel for kandidaten med mest anseelse, dannelse og de bedste retoriske evner, ville man have anset dette for en let sejr for professor Clausen. Men det var faktisk væver Hansen, som løb af med sejren med 570 stemmer mod 330. I dagene efter kampafstemningen tog angrebene på væveren imidlertid til, og Bondevenneselskabets ledelse endte med at trække „partiets“ støtte tilbage. Hans Hansen valgte på den baggrund at nedlægge sit mandat, allerede inden han nåede at deltage i det første møde i forsamlingen. I den videre proces var det faktisk N.F.S. Grundtvig, som endte med at repræsentere Præstø-borgerne – han var nemlig „ledig“ efter at have tabt valget i Nyboder-kredsen. H.N. Clausen endte dog i øvrigt på ingen måde ude i kulden, idet han blev et af de kongevalgte medlemmer af Den grundlovgivende rigsforsamling (og vicepræsident herfor), og senere blev han både folketingsmand og minister (Elberling, 1949: 107).

I denne spæde begyndelse af den demokratiske æra vakte det naturligvis opsigt, at man i en valgkamp i så høj grad havde to modpoler til at dyste mod hinanden. Bedsteborgeren og den jævne mand repræsenterede på mange måder de to yderpunkter på et kontinuum over, hvem der bedst repræsenterer vælgerne på tinge – „landets bedste mænd“ eller „et spejlbillede af befolkningen“. Derfor har tvekampen lige siden stået som et symbol på denne konfliktlinje i den fortsatte normative diskussion af, hvem vores repræsentanter bør være. Fortællingen blev ikke mindst holdt i live af en af datidens største poeter, Emil Aarestrup, det skrev nedenstående ironiske digt om begivenheden:

I kløgt og talekunst en højlærd Mester,
Friheds abstrakte Ven, der uforfærdet
Med kristen Anstand længe førte Sværdet
Mod Enevold og Ortodoxe Præster.
En fattig Djævel, ej engang en Fæster,
En Bomuldsvæver i en Røn bag Gærdet,
Ved smudsig Dont fornedret og forhærdet,
Undsluppen nylig Varetægtsarrester.
Vælg, danske Folk! Vælg en af disse tvende!
Den sidste valgte du. Man maa bekende,
Han er din Sags naturlige Forfægter.
Du møder fast personligt selv for Skranken,
I Valget er en Hævn, en Haan i Tanken,
En Bitterhed, hvis Ret jeg ej benægter.

(Emil Aarestrup, citeret efter Skovmand, 1964: 276-277)

AKADEMIKEREN FRA STRASBOURG

Mere end halvandet hundrede år senere, i 2002, udspillede der sig et andet drama i forbindelse med bestræbelserne på at komme i Folketinget. I dette tilfælde fandt tvekampen ikke sted i forbindelse med et valg til en national forsamling, men allerede i fasen inden, nemlig i kampen om at blive kandidat til folketingsvalget. Vi befinder os i Socialdemokratiet, hvor der skal findes en ny folketingskandidat i den københavnske Amagerbro-kreds. I opløbet består kampen om opstillingen mellem stud.polit. Lars Weiss og cand.scient.pol. Helle Thorning-Schmidt. Lars Weiss er den lokale kandidat, idet han bor i kredsen og har haft sin gang i den lokale partiforening. Tilknytningen til kredsen kan heller ikke siges at være blevet mindre af, at Lars Weiss er søn af Socialdemokratiets tidligere indenrigs- og sundhedsminister Birte Weiss, som var indvalgt i Folketinget netop fra Amagerbro-kredsen siden valget i 1985, og som sluttede sin folketingskarriere i 2001. Helle Thorning-Schmidt har ikke på samme måde en tilknytning til kredsen, men ønsker at få det som led i at skifte fra en europæisk til en dansk politisk karriere. Ved valget til Europaparlamentet i 1999 blev Helle Thorning-Schmidt indvalgt for Socialdemokratiet, men har efterfølgende meddelt, at hun ikke genopstiller ved valget i 2004, og at hun i stedet vil forsøge at komme i Folketinget.

Tvekampen mellem Lars Weiss og Helle Thorning-Schmidt kom til at forløbe over flere omgange. På partiforeningens generalforsamling i december 2002 vandt Lars Weiss en afstemning med 49 stemmer mod Helle Thorning-Schmidts 43, men ifølge vedtægterne skal beslutningen sendes til urafstemning blandt foreningens medlemmer, hvis ingen af kandidaterne på generalforsamlingen er i stand til at opnå 75 pct. af stemmerne. Da dette jo ikke var tilfældet, blev der afholdt en urafstemning. Da resultatet af denne forelå, viste det sig, at også den bredere medlemskreds foretrak Lars Weiss, idet han opnåede 109 stemmer mod Helle Thorning-Schmidts 77. Inden da var bølgerne gået højt i kredsen, idet Helle Thorning-Schmidt blev anklaget for at have haft en finger med i spillet, da 13 socialdemokratiske medlemmer umiddelbart inden afstemningen flyttede deres medlemskab fra forskellige lokalforeninger til netop Amagerbro-kredsen. Helle Thorning-Schmidt følte sig omvendt uretfærdigt anklaget og modarbejdede i sit forsøg på at vinde urafstemningen. At det var en overraskelse, at den lokalt kendte Lars Weiss kunne slå den nationalt kendte Helle Thorning-Schmidt, kunne man i øvrigt få et indtryk af ved at læse avisoverskrifterne dagen efter, hvor det ikke var Weiss' sejr, men Thorning-Schmidts nederlag, der var nyheden (se f.eks. *Berlingske Tidende*, 21.12.02). Det skal i øvrigt bemærkes, at Helle Thorning-Schmidt stadig har chancen for at komme i Folketinget, når hun vender hjem fra Strasbourg, idet hun senere er blevet valgt som Socialdemokratiets folketingskandidat i Østerbro-kredsen.

OBSERVATIONER FRA TVEKAMPENE

Disse to historier er naturligvis ikke dækkende for, hvorledes kampene om at erobre pladserne i Folketinget foregår eller har foregået igennem tiderne. De to tvekampe er medtaget, fordi de på mange måder hver for sig og holdt op imod hinanden illustrerer en række forhold omkring den politiske rekrutteringsproces og den politiske elites tilblivelse og re-produktion. For det første gælder det i begge tilfælde, at kampen var intens, og at den undervejs virkelig blev udkæmpet af kombattanterne og ikke mindst deres respektive støtter. Omvendt synes der at være forskel på, hvorledes sejr og nederlag efterfølgende blev vægtet af de enkelte deltagere. Mens Hans Hansen ikke havde kraft til at fortsætte, efter at hans tidligere støtter havde vendt ham ryggen, er Thorning-Schmidt mere opsat på at forfølge sine politiske ambitioner. Hun er allerede i gang med en politisk karriere,

som hun ikke ønsker at afslutte, men blot flytte fra en europæisk til en national kontekst.

Et andet fælles træk ved de to situationer er, at der er tale om deciderede tvekampe, hvor to kandidater står over for hinanden i en „åben duel“. Dette giver i begge tilfælde et meget tydeligt billede af, hvem der kæmper mod hvem, men det betyder også, at der efterfølgende står en tydelig vinder og ikke mindst en tydelig taber tilbage. Omvendt trækker dette også opmærksomheden hen på netop dette på mange måder afgørende slag, uden at det samtidig er muligt præcist at afdække, om der er gået andre kampe forud. De opstillende personkredse kan, her som i andre tilfælde, have overvejet andre potentielle kandidater, inden kampen til sidst er blevet koncentreret til en egentlig tvekamp. Denne form for kamp var naturligt et indbygget træk ved rekrutteringsprocessen op til 1918/20, idet valgloven i Folketingets første leveår tilsagde, at valget foregik som flertalsvalg i enkeltmandskredse, hvorfor partier/grupperinger kun stillede med én kandidat. I folkestyrets første år bestod kampen ofte i et opgør mellem kandidaten fra henholdsvis Bondevennerne og De nationalliberale (senere mellem Venstre og Højre). Karakteren af tvekamp dæmpedes dog senere i århundredet, i takt med at der forekom splittelser inden for Venstre, og især efter at Socialdemokratiet begyndte at vinde frem i 1880'erne. Tre- og firekantede kampe forekom nu. Efter overgangen til proportionalt valgssystem, hvor der blandt et større antal partier vælges flere kandidater fra hver af amtskredsene, er de direkte konfrontationer lokalt blevet udvandet endnu mere. Som eksemplet med Helle Thorning-Schmidt viser, betyder dette ikke, at der ikke kan foregå tvekampe på andre niveauer, nemlig internt i partierne, og altså inden de ofte mere omtalte kampe med de andre partier begynder. De parti-interne kampe kan som her gælde om i det hele taget at få lov at stille op, men det kan også i nogle kredse blive forstærket af, at kredsen regnes for at være „en sikker kreds“ – en kreds hvor det givne parti traditionelt opnår valg.

De to beskrevne tvekampe har også som fælles træk, at de begge består af en kamp mellem den lokale kandidat og en udefrakommende udfordrer. I begge kampagner blev kandidaternes geografiske tilhørsforhold anvendt ganske aktivt i forsøget på at overbevise vælgerne, respektive partimedlemmerne, om den lokale kandidats fortræffelighed. I begge tilfælde endte hjemmefødningen med at gå sejrende ud af mødet med den udefrakommende konkurrent, men sådan forholder det sig, som det skal påvises nedenfor, langt fra altid.

Også kandidaternes erhvervsmæssige baggrund blev inddraget i kampene, særligt naturligvis i kampen mellem væveren og professoren. For de vælgere, der ikke kendte kandidaterne godt nok til at føle sig sikre på, hvordan de ville være i stand til at varetage vælgernes interesser i det politiske arbejde på Christiansborg, blev kandidaternes erhverv brugt som en påstået genvej til at regne ud, hvordan de ville gebærde sig. Hvilke erfaringer de ville trække på, hvordan de ville kunne klare de oratoriske opgaver i den politiske arbejdsdag osv.

I den nyeste af de to tvekampe afviger kandidaterne ikke så meget på den erhvervsmæssige dimension. De er begge akademikere eller på vej til at blive det, og de har begge kun beskeden erhvervs erfaring fra stillinger, som ikke er knyttet meget tæt til det politiske liv. I forlængelse heraf skal det bemærkes, at de to veluddannede kandidater til Socialdemokratiets Amagerbro-kreds begge er forholdsvis unge. Ud fra et enkelt eksempel kan der selvfølgelig ikke siges noget om udviklingen i betydningen af kandidaternes uddannelses- og aldersmæssige baggrund, men dette spørgsmål tages op igen senere i fremstillingen.

En af afvigelserne mellem de to tvekampe er også den helt åbenbare forskel, at der i det nutidige eksempel optræder en kvinde. Indtil 1915 var politikerhvervet forbeholdt den mandlige del af befolkningen, og der fandtes overhovedet ikke kvinder i den nationale politik. Det gør der i dag, og det skal på ingen måde påstås, at Helle Thorning-Schmidt tabte opstillingen, fordi hun var kvinde. Men selv om kvinderne længe har været valgbare til Folketinget, har de i hele denne periode fortsat været i mindretal, og noget tyder således på, at kandidaternes køn kan spille en rolle. Også denne problemstilling skal der vendes tilbage til nedenfor.

Der kan gøres flere andre observationer ved at studere et par enkelte cases som disse. Såvel H.N. Clausen som Helle Thorning-Schmidt havde allerede politisk erfaring fra andre valgte positioner, Lars Weiss var ud af en politikerfamilie og overtog sin mors gamle kreds osv. Efter at have demonstreret, at der både er ting, der har ændret sig, og ting, der synes stabile hen over den lange periode, vil vi imidlertid forlade de to cases igen og se nærmere på den periode, der ligger imellem de to begivenheder. De to beskrevne situationer er nemlig begge placeret uden for den tidsperiode, som denne bog behandler. Fokus vil være på de folketingsvalg, der har været afholdt i perioden, hvor der har eksisteret et konstitutionelt repræsentativt demokrati i Danmark, dvs. fra det første valg efter Junigrundloven i 1849 og indtil det seneste valg i 2001. Væveren fra Mern optrådte kortvarigt på den politiske

scene, inden Grundloven var skrevet, og hvorvidt akademikeren fra Strasbourg opnår en plads i Folketinget, kan først afgøres efter næste valg.

Sidstnævnte udsagn er i øvrigt ganske sigende for forskningen i politikere og deres vej til sæderne i de politiske fora. Ofte bliver der opstillet forklaringer på, hvorfor en given politiker fik en strålende politisk karriere eller det modsatte. Der peges på forhold, der antages at have ligget til grund for, at en specifik politiker havde let ved at tiltrække vælgernes gunst og bevare sit sæde i Folketinget, indtil vedkommende frivilligt trådte ud, og hvad det var for karakteristika ved vedkommendes kollega, som gjorde, at denne blev anset for at være relativt dårlig til det politiske arbejde, og derfor af vælgerne blev kasseret igen efter kun en enkelt valgperiode. Men troværdigheden af forklaringer på enkelte politikeres succes og fiasko lider af, at de normalt først lader sig opstille retrospektivt. Vi kan ikke på forhånd afgøre, hvorvidt Helle Thorning-Schmidt bliver valgt ved det kommende folketingsvalg, og det er i lyset af dette faktum, at vi mener, at eventuelt fremsatte forklaringer på allerede overståede rekrutteringsbegivenheder skal ses.

UNDERSØGELSEN AF MF'ERNE

Ovenstående beretninger er fortalt her, fordi de berører en række af de diskussioner, der føres i den offentlige og i den akademiske debat om udvælgelsen af politikere. Man kunne selvfølgelig søge længere ned i cases som ovenstående og søge en dybere forståelse af, hvorledes hændelsesforløbene har været i alle detaljer, hvilke motiver der har fået kandidater, partimedlemmer og vælgere til at opføre sig, som de gør osv. Hvis man forfulgte en sådan forskningsstrategi, skulle man dog også gøre sig klart, at der i de to eksempler er tale om spektakulære handlingsforløb, der har tiltrukket sig opmærksomhed og dermed er gået over i historien. Langt, langt flere opstillings- og valgforløb har været relativt fredsommelige, enten der – som det ofte skete i det 19. århundrede – var tale om rene kåringsvalg eller om en politikers opstilling og valg i en „sikker“ kreds, hvor indvalget har været anset for noget nær en selvfølge. Om de fleste opstillinger og valg ved vi desværre derfor meget lidt, bortset fra de nøgne stemmetal. Mere detaljerede beretninger om enkeltstående valgkampsbegivenheder gennem tiderne er naturligvis i nogle tilfælde blevet overleveret. Men for de fleste af begivenhederne gælder det, at de enten ikke er blevet observeret i detaljen eller i hvert fald ikke findes dokumenteret uden for det lokale dagblads spalter.

I denne bog vælger vi at gå en anden vej end detaljens. Vi vil i stedet tegne et mere overordnet billede af, hvordan Folketinget gennem tiderne har „set ud“, i betydningen, hvorledes den personelle sammensætning af parlamentet har været. Som det empiriske materiale for disse analyser vil vi benytte os af udvalgte oplysninger om samtlige indvalgte folketingsmedlemmer i perioden 1849–2001. Det er informationer om deres køn, alder, uddannelse, erhverv, politiske karriere osv., kort sagt den type oplysninger, som „systemet“ af forskellige grunde har bevaret for eftertiden. Begrænsningen i at satse på denne type data er naturligvis, at vi fravælger at beskæftige os empirisk med de motiver og holdninger, der ligger bag, at de enkelte personer ender med at blive medlem af Folketinget. En anden begrænsning er, at vi vælger udelukkende at studere de mennesker, som rent faktisk blev valgt, og ikke de væsentlig flere, som undervejs mere eller mindre ihærdigt, men forgæves, har forsøgt at tilkæmpe sig en plads i Folketinget.

Omvendt mener vi, at det er en styrke at kunne analysere på et datasæt indeholdende nogle få sociodemografiske og karrieremæssige oplysninger om samtlige de 2.133 personer, der gennem tiderne er gået sejrrikt ud af mindst ét folketingsvalg. For det første betyder de få variable pr. case, at det ikke har været nødvendigt at arbejde med en stikprøve, men at det i stedet har været muligt at oparbejde data for den totale population af folketingsmedlemmer. I vores undersøgelse er der ikke noget bortfald overhovedet og dermed ikke stikprøvemæssige overvejelser og svagheder. For det andet har det været muligt at strække analysen bagud i tid, helt til Folketingets „fødsel“.

De faktuelle oplysninger, der knytter sig specifikt til de indvalgte, findes aflejret i biografiske samleværker, der gennem tiden er udgivet. Løbende er der givet korte beskrivelser af de valgte politikere og deres gerning i værker af bl.a. Frederik Barfod (1856), V.C.S. Topsøe (1878), H. Wulff (1882), N. Bransager (1901), Palle Rosenkrantz (1934), E. Henrichsen (1913–14) og Gunnar Fog-Petersen (1938). Af størst betydning er i denne forbindelse, at Victor Elberling i 1949 udgav trebindsværket *Rigsdagens medlemmer gennem 100 aar* (Elberling, 1949), som var en systematisk oversigt med biografier af alle de personer, der til dato havde siddet i Rigsdagen. Af stor betydning har det også været, at Folketinget lige siden, efter hvert nyt folketingsvalg, har udgivet en publikation med tilsvarende biografier over de indvalgte medlemmer (publikationens titel var til og med valget i 1988 „Folketinget“, herefter har den heddet „Folketinget efter valget“ – i begge tilfælde efterfulgt af årstallet for det respektive valgs afholdelse). Mens Victor Elberlings samlinger var foretaget gennem mange årtier af ham selv og hans far, Emil

Elberling, så er de nyere biografier skrevet af medlemmerne selv, med alt hvad det indebærer af muligheder – og begrænsninger.

Disse oplysninger gør det muligt at søge mere generaliserende og over tid udstrakte beskrivelser af Folketingets medlemmer. Men hvorfor egentlig gøre sig disse anstrengelser for at nå til en sådan beskrivelse af MF'erne? Blandt andet fordi vi mener, at man kan lære en hel del om politisk rekruttering og politisk repræsentation, om hvordan den politiske elite udvælges, og hvordan den efterfølgende udfører sin rolle med at repræsentere vælgerne i det politiske arbejde. Den mere nuancerede analyse af rekrutteringsprocesserne i dansk politik når vi dog heller ikke i denne fremstilling til. Udvælgelsen af politikere vil forsat være „the secret garden of politics“ (Gallagher & Marsh, 1988). Hvordan politikerne lever op til rollen som repræsentanter i det daglige arbejde i Folketinget, er også et spørgsmål, vi må lade ligge til andre. For den nyere tid er denne opgave heldigvis blevet søgt løftet af andre inden for Magtudredningens rammer (Nielsen & Sjørølev, 2002; Jensen, 2004).

Både i relation til den politiske rekruttering og den politiske repræsentation anvendes oplysninger om politikernes sociodemografi og karrierer ofte som *short cuts* eller indikatorer. Ved at se på kompositionen af den siddende politiske elite hævdes det, at man kan sige noget (men ikke alt) om, hvordan rekrutteringsvejene til den politiske elite fungerer. Og ved at se på politikernes sociodemografiske sammensætning hævdes det, at man kan sige noget (men ikke alt) om, hvordan forskellige interesser vil blive repræsenteret i parlamentets arbejde. Dette er vores epistemologiske udgangspunkt.

Robert D. Putnam har i sin klassiske bog om politiske eliter hævdet, at:

Who rules? has a fair claim to be the central question of empirical political science, just as its normative counterpart, Who should rule? is perhaps the central question of political philosophy (Putnam, 1976: 2)

Og netop dette citat henleder opmærksomheden på, at ud over at studiet af, hvem der faktisk sidder på sæderne i parlamentet, er centralt, så har emnet også et normativt aspekt. Vi vil ikke selv formulere et eget normativt udgangspunkt; det kunne vi nok i øvrigt ikke blive enige om. I stedet vil vi bygge på en central publikation i Magtudredningen, hvor det hedder:

Vi vil argumentere for, at man i et demokratisk samfund må stille i hvert fald tre krav til elitens sammensætning, rekruttering og indbyrdes

relationer. Det første krav er, at der skal eksistere flere autonome eliter og ikke blot en enkelt sammenhængende magtelite. Det andet krav er, at rekrutteringen til eliten skal være åben, dvs. at bestemte grupper ikke systematisk må holdes ude fra eliten. Og endelig er det tredje krav, at eliten i et rimeligt omfang skal afspejle befolkningens sammensætning (Christiansen et al., 2001: 15).

Citatet stammer fra bogen *Den danske elite*, som studerer flere forskellige samfundsmæssige eliter, herunder den politiske. I relation til den første betingelse, nemlig at de forskellige eliter i samfundet ikke må være alt for overlappende, vises det, at det er de faktisk heller ikke i Dagens Danmark (Christiansen et al., 2001: 239ff). De to andre normative fordringer vil vi i denne bog forsøge at vurdere i relation til den politiske elite, i denne henseende forstået som de valgte politikere i det danske Folketing.

Analysens grundlæggende spørgsmål er således på mange måder, i hvor høj grad den danske politiske elite er præget af åbenhed eller lukkethed. Findes der i en analyse af den personelle sammensætning af Folketinget indikationer på, at det at blive inkluderet i den politiske elite de facto kræver andre karakteristika eller handlinger end det initiativ at opstille til valget og efterfølgende i en fair kamp at opnå vælgernes gunst? Spørgsmålet om elitens åbenhed vil også kunne anskues i et mere dynamisk perspektiv, idet man kan spørge, hvorvidt den politiske elite over tid er åben over for ændrede samfundsforhold. Vil den politiske elite i sin sammensætning ændres i takt med, at det samfund, den i et eller andet omfang antages at afspejle, gennemgår forandringer som eksempelvis en modernisering eller en demokratisering? Eller vil den politiske elite over tid være forholdsvis upåvirket af samfundsmæssige ændringer og således ikke lade sådanne blive reflekteret i den personelle „profil“? Spørgsmålet om elitens åbenhed eller lukkethed kan altså i et dynamisk perspektiv langt hen ad vejen formuleres som et spørgsmål om elitens foranderlighed eller stabilitet.

Disse spørgsmål vil vi kort søge at gøre eksplicit ved at argumentere for, hvordan vi mener, undersøgelsen kan passe ind i en magtudredning. Afledt heraf vil vi også introducere det begrebsapparat, der vil blive anvendt i analyserne af Folketingets personelle sammensætning. Vi vil også argumentere for berettigelsen af de karakteristika, vi i de efterfølgende kapitler har valgt at stille skarpt på.

INDPLACERINGS- OG ANALYSE-
AF DEN PARLAMENTARISKE ELITE
I EN MAGTUDREDNING

Undertitlen på denne bog angiver, at genstandsfeltet for analysen vil være den danske parlamentariske elite, dens rekruttering, cirkulation og transformation. Inden vi får sat disse centrale begreber på plads rent definitivt, vil vi imidlertid kort dvæle ved, at analysen er en del af den danske Magtudredning.

Vi ønsker at tage dette tilhørsforhold alvorligt og indledningsvis søge at skrive os ind i den samlede udredning. Hvordan passer dette bidrag ind i relation til andre bidrag og ikke mindst, hvordan passer det ind i forhold til udredningens overordnede tema? I relation til andre delprojekter eksisterer der flere berøringsflader til de projekter, der beskæftiger sig med Folketinget og partierne (se en opsummerende beskrivelse heraf i Damgaard, 2003). Mest direkte er relationen til to projekter. For det første det allerede omtalte delprojekt *Den danske elite* (Christiansen et al., 2001), som blandt flere forskellige eliter også undersøger den parlamentariske elite. Indeværende projekt er et selvstændigt projekt, som bygger på et på mange måder mere fyldestgørende datasæt, end de oplysninger, projektet om den danske elite havde til rådighed. Adskillige af temaerne er dog slået an i *Den danske elite*, og spørgsmålet om den parlamentariske elite således allerede optaget som en del af den danske Magtudredning.

En anden publikation står også vores undersøgelse nær i henseende til datagrundlag og – til dels – tema. Torben Jensen (2004) har sat sig for at undersøge, i hvilket omfang der kan spores en forbindelse mellem medlemmernes sociale og politiske baggrund, deres holdninger til det politiske arbejde og deres repræsentationsadfærd. Han har valgt at koncentrere sig om et udvalg af medlemmer fra de senere år. I forbindelse med arbejdet med de videregående problemer har han oparbejdet en detaljeret samling af biografiske oplysninger om medlemmerne efter valgene i 1979, 1990, 1994 og 1998. Vi vil undervejs i fremstillingen forholde os til nogle af hans iagttagelser om rekrutteringen af MF'erne.

Vore forskningsspørgsmål knytter an til disse andre projekter, men er også forskellige fra disse. Netop derfor må vi også mere præcist forsøge at formulere, hvorfor spørgsmålet omkring den parlamentariske elite, dens rekruttering, cirkulation og transformation har en vigtig plads i en udredning af demokrati og magt.

Den danske Magtudredning lyder netop det fulde navn „En analyse af

demokrati og magt i Danmark“, hvorfor det må være vigtigt at relatere analysen til de to centrale begreber. Nu kan disse begreber på grund af deres mange facetter og betydninger være vanskelige at forholde sig til, og derfor eksisterer der også studier af parlamentariske eliter, hvor anknæytningen til magt- og demokratibegreberne er overraskende sparsom. Også vi vil komme til kort, for så vidt angår en empirisk afprøvning af sammenhængene mellem på den ene side den parlamentariske elites rekruttering, cirkulation og transformation og så på den anden side begreberne demokrati og magt. Men vi anser det alligevel for nødvendigt at klargøre, hvilken form for sammenhæng vi teoretisk postulerer og altså bygger vores retfærdiggørelse af studiet af den parlamentariske elite op omkring. Hvorvidt sammenhængene så reelt eksisterer i relation til en aktuel dansk parlamentarisk kontekst skal imidlertid lades tilbage til fremtidig forskning. Som i ethvert andet projekt vil vi afklare, hvad vi vil og ikke vil, men herudover altså også søge at vise, hvordan vi forventer, at vores lille brik kan passe ind i det samlede puslespil. Vi erkender, at troen på, at der er en plads til vores brik, bygger på teoretiske forudsætninger, men desto vigtigere mener vi også, at det er i udgangspunktet at lægge disse forudsætninger frem.

Den parlamentariske elite er traditionelt blevet viet en betydelig forskningsmæssig interesse. Til at begynde med som en blandt flere forskellige eliter, hvor den parlamentariske elite sammen med den administrative, den økonomiske, den militære osv. blev studeret af de klassiske eliteteoretikere som Pareto, Mosca, Michels og Weber (Etzioni-Halevy, 1997: xxix; Fowler, 1993: 43). Som led i denne beskæftigelse med eliter har man bl.a. studeret deres personelle komposition, herunder også den parlamentariske elites sammensætning. Først og fremmest i forhold til hvorvidt personerne i den parlamentariske elite yderligere indgår i andre af samfundets eliter, og om der derved eksisterer én og kun én magtelite. Banebrydende analyser gennemført af C. Wright Mills (1956) og Robert A. Dahl (1961) er begge klassiske eksempler på sådanne analyser, selv om de i øvrigt når frem til vidt forskellige resultater. Mills finder netop en sammenhængende *power elite*, mens Dahl på baggrund af sit studium når frem til pointen om magtens mere pluralistiske karakter, som siden ikke bare han, men også ganske store dele af statskundskaben har forfægtet. Spørgsmålet om, hvorvidt den danske parlamentariske elite indgår i én sammenhængende elite, er i øvrigt i relation til en aktuel dansk kontekst som nævnt besvaret afkræftende. Undersøgelsen *Den danske elite* konkluderer, at „der findes ikke én magtelite i Danmark ... men flere mere eller mindre autonome eliter“ (Christiansen et al., 2001: 241),

og at eliterne må betegnes som værende „forholdsvis atomiserede“ (p. 245). Denne konklusion er ikke blevet anfægtet på kvalificeret vis. Den parlamentariske elites komposition har imidlertid også været undersøgt i relation til en anden type karakteristika, nemlig medlemmernes sociodemografi (eks. Matthews, 1954; Rush, 1969; Norris & Lovenduski, 1995). Det er især disse karakteristika, der vil blive behandlet i denne analyse. Fordelingen på variable som køn, alder, uddannelse, erhverv osv. er ofte blevet anvendt som en slags genvej til forståelse af mindre tilgængelige analyseobjekter som den politiske rekrutteringsproces og den politiske repræsentationsproces. Hvis mange af parlamentets sæder besiddes af personer, der har gået på de samme uddannelsesinstitutioner, bruges det som en indikation af, at der rekrutteres inden for snævre kredse med uddannelsesstedet som en afgørende forudsætning for at komme succesfuldt igennem rekrutteringsprocessen. Eller hvis der er forholdsvis få unge parlamentarikere, tages det som udtryk for, at de unges interesser ikke varetages tilstrækkeligt i den politiske repræsentationsproces. At anvende den sociodemografiske komposition „blindt“ som udtryk for den forudgående rekrutteringsproces eller som indikation af den efterfølgende repræsentationsproces er i bedste fald tvivlsomt. Men der peges her på, at elitens komposition kan betragtes som såvel afhængig variabel (i forhold til den politiske rekrutteringsproces) og som uafhængig variabel (i forhold til repræsentationsprocessen) (Fowler, 1993: 12).

Betragtes først den politiske rekrutteringsproces, så er denne defineret som „a gradual but continuous process of selection and elimination which narrows the entire population to the few who hold office“ (Prewitt, 1970: 7). Og rekrutteringsforskningen er på mange måder optaget af at studere rekrutteringsprocessen for at kunne forklare, hvilke personer der ender med at udgøre den parlamentariske elite (Jacob, 1962; Prewitt, 1970; Czudnowski, 1975; Norris, 1997). Rekrutteringsteorien vil blive beskrevet nærmere i et senere afsnit.

Den politiske repræsentationsproces har også tiltrukket sig betydelig forskningsmæssig interesse (eks. Wahlke et al., 1962; Pitkin, 1967; Birch, 1971; Manin, 1997), men er vanskeligere at definere, da der findes forskellige normative syn på, hvorledes forholdet mellem vælgere og politikere skal være (Birch, 1993: 69; Damgaard, 2003: 14). Overordnet gælder dog som grundsætning for den politiske repræsentation, at „vælgere vælger repræsentanter, som repræsenterer repræsenterede vælgere“ (Kjær, 2000: 241). Hvordan forholdet mellem vælgere og repræsentanter så mere præcist bør være, er ikke entydigt, idet man kan forestille sig, at parlamentarikerne i deres adfærd

optræder forskelligt i relation til repræsentationens hvem, hvad og hvordan (Kjær, 2000: 243ff). *Hvem* der repræsenteres er et spørgsmål om, hvilken vægt der lægges på repræsentation af forskellige aktører som eksempelvis alle landets borgere, politikerens egne vælgere, partiets vælgere, partiets medlemmer, partiets tillidsfolk, en særlig egn af landet, interesseorganisationer, erhvervsgrupper, demografiske grupper osv. *Hvad* der repræsenteres er først og fremmest et spørgsmål om, hvorvidt politikerens søger at imødekomme de repræsenteredes umiddelbare præferencer (hvad de selv ønsker) eller deres overordnede interesser (hvad politikerens vurderer er bedst for dem) (Birch, 1971: 109). Og endelig er *hvordan* et spørgsmål om, hvorvidt politikerens handler på baggrund af instrukser fra sine vælgere eller i højere grad handler på egen hånd med vælgerne i baghovedet (Pitkin, 1967: 144ff), om politikerens opfatter sig som *delegate* eller *trustee* (Wahlke et al., 1962: 270), om deres mandat er bundet eller ubundet (Bentzen, 1981: 185).

Når den politiske repræsentationsproces omtales, tænkes der således helt bredt på de input, de politiske repræsentanter bidrager med i den politiske beslutningsproces' forskellige faser. Vi vil ikke beskæftige os empirisk med dette spørgsmål, dvs. søge at afdække, om og i givet fald hvordan den politiske repræsentation påvirkes af de personer, der udgør den parlamentariske elite (se i stedet eksempelvis Esaiasson & Holmberg, 1996). Man kan på ingen måde forvente, at parlamentarikerne kun udfører politisk repræsentation med baggrund i, hvem de selv er, men vi opstiller altså som en af vores præmisser – som vi i øvrigt deler med Torben Jensen (2004) – at personerne i det mindste har en eller anden betydning. Det antages, at politikerne som personer kan gøre en forskel i relation til den politiske repræsentation, at de ikke kun er marionetter for andre aktører, det være sig partiledelser, organisationer eller lignende. Hvorvidt deres individuelle spillerum er stort eller lille, skal vi ikke vurdere, men vi vier parlamentarikerne interesse, fordi vi antager, at det har betydning, hvem de er, for den måde, de agerer på. At vi vælger at se på parlamentarikerne sociodemografi nødvendiggør endnu en forudsætning, nemlig at denne sociodemografi har en betydning for, hvorledes der bedrives politisk repræsentation. Omfanget og karakteren af sociodemografiens betydning er ganske omdiskuteret (Phillips, 1995; Young, 2000). Vi vil på ingen måde forfægte sociodemografisk determinisme, dvs. at man skulle kunne forudse parlamentarikerens handlinger ud fra viden om deres sociale baggrund. Men vi vil altså forudsætte, at personerne og herunder deres sociale baggrund i videste forstand spiller en rolle for, hvorledes de agerer i folketingsarbejdet.

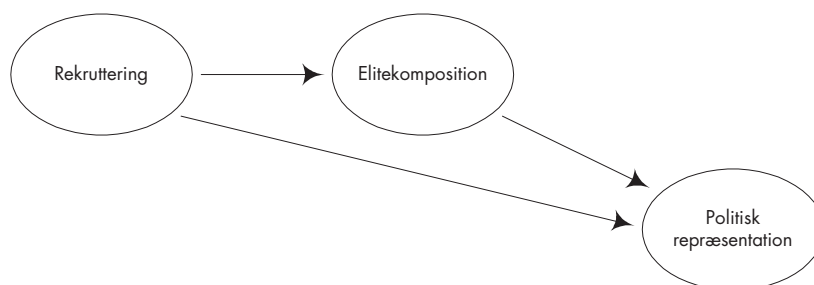
Den beskrevne indplacering af elitens komposition i forhold til politisk rekruttering og repræsentation er søgt afbildet i figur 1.1. I figuren er der imidlertid tillige hævdet en direkte sammenhæng mellem rekrutteringen og repræsentationen. Man kan forestille sig, at repræsentationen ikke kun afhænger af, hvilke personer den parlamentariske elite består af, men også af, hvordan de er kommet ind i eliten, og eventuelt hvordan rekrutteringsprocessens udseende lader dem opfatte chancerne for at forblive i eliten også efter næste valg (Putnam, 1976: 69). Som eksempel kunne man tage en situation, hvor de politiske partier måtte være omdrejningspunktet for store dele af rekrutteringsprocessen, hvorved man vel kan forestille sig, at dette vil kunne have en effekt på graden af partidisciplin blandt de siddende (og eventuelt genvalgsinteresserede) parlamentarikere.

Anknytningen til magt ligger i, at parlamentariske eliters rekruttering, komposition og repræsentationspraksis må antages at være påvirket af den samfundsmæssige magtstruktur. Hvis vi antager, at parlamentet har indflydelse på samfundsmæssige ressourcers fordeling, så må forskellige interesser også forventes at gøre deres indflydelse gældende på rekruttering, komposition og repræsentation. Holder denne antagelse stik, er det faktisk interessant i relation til en udredning af magten, idet man så vil kunne gå den modsatte vej og anvende parlamentets rekruttering, komposition og repræsentation som en „indikator for den samfundsmæssige magtstruktur“ (Putnam, 1976: 43).

Parlamentets rekruttering, sammensætning og repræsentationspraksis kan imidlertid ikke kun ses som afhængig variabel i forhold til samfundets magtstrukturer. Disse forhold udgør også en uafhængig faktor i relation til den tillid, det repræsentative demokrati nyder, hvorved der knyttes an til

FIGUR 1.1.

En statisk model over sammenhængen mellem rekruttering, elitekomposition og politisk repræsentation

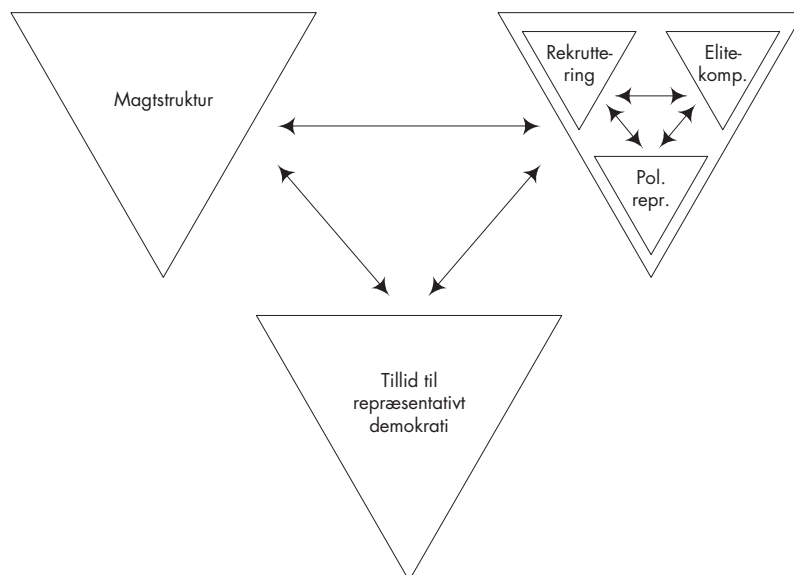
et aspekt ved det andet af Magtudredningens to centrale begreber. Tilliden til det repræsentative demokrati skal hævdes at være under indflydelse af, hvordan politikerne forvalter det mandat, de har fået af vælgerne. Man kan også forestille sig, at elitens komposition kan have en indflydelse på opfattelsen af det repræsentative demokrati, eksempelvis kan man forestille sig, at diskrepanser mellem elektoratets forestillinger om en vis grad af afspejling af vælgerne i parlamentariskernes kollektive profil og den reelle komposition vil kunne indvirke negativt på tilliden til det repræsentative system. Endelig kan man også forestille sig, at forhold omkring rekrutteringsprocessen vil kunne påvirke tilliden, eksempelvis ved at eksisterende normer om åbenhed og fairness i processen indfries – eller tilsidesættes.

Igen kan man også forestille sig en direkte sammenhæng mellem magtstrukturer og tillid til det repræsentative demokrati, og det vil være muligt at tegne en figur lignende figur 1.2, hvor magtstruktur er bagvedliggende, elitens rekruttering/komposition/repræsentation mellemkommende, og tilliden til det repræsentative demokrati den afhængige variabel. Der vil på denne vis fortsat være tale om en statisk model. Vort ønske er at tilføje modellen et dynamisk perspektiv. Som kort antydnet eksisterer der jo normer og forventninger i befolkningen til, hvorledes eliten skal udvælges, være sammensat og agere, og normer er ikke nødvendigvis statiske. På samme måde med magtstrukturerne, som også kan antages at være mere eller mindre foranderlige. Det skal derfor hævdes, at der bør indbygges mulighed for et vist tilbageløb i modellen (inspireret af Best & Cotta, 2000: 10). F.eks. således: Ændringer i tilliden til det repræsentative demokrati vil kunne lede til ændrede normer for, hvem der skal udgøre den parlamentariske elite, og hvis en sådan ønsket ændring gennem eksempelvis ændring af rekrutteringsbetingelserne lykkes, vil dette så igen virke tilbage på tilliden. I dette tilfælde måske i form af en genopretning af tilliden. Ved at indbygge tilbageløb i modellen skal det således postuleres, at forholdet mellem ikke bare elitens rekruttering, komposition og repræsentation men også mellem disse tre størrelser og magtstruktur og tillid til det repræsentative demokrati skal opfattes som ligevægtssystemer. Dette er søgt illustreret i figur 1.2, hvor rekruttering/komposition/repræsentationstrekanten fra figur 1.1 sættes ind i en tilsvarende trekant med magtstruktur og tillid til det repræsentative demokrati, og hvor begge trekanter samtidig afbildes som ligevægtssystemer.

For at illustrere tankegangen kan en af vor undersøgelsesdimensioner, nemlig køn, anvendes som eksempel. Den parlamentariske elite vil til et-

FIGUR 1.2.

Dynamisk model over sammenhængen mellem magtstruktur, elitens rekruttering/komposition/repræsentation og tilliden til det repræsentative demokrati

hvert tidspunkt have en given fordeling på kønsvariablen – nogle parlamentarikere vil være mænd og andre kvinder. Indtil 1918 var fordelingen i Folketinget ganske skæv (set i forhold til befolkningen), idet kvinder ikke var valgbar. I forhold til den lille ligevægtstrekant i øverste højre hjørne af figur 1.2 kan man sige, at det altså var betingelser i rekrutteringsstrukturen (kvindernes manglende valgbarhed), der førte til en særlig kønsfordeling i Folketinget (ingen kvinder). Dette kan så igen have haft indflydelse på folketingsmedlemmernes måde at agere på. De sager, der blev taget op, og de beslutninger, der blev truffet, var måske præget af, at det udelukkende var mænd, der deltog i det parlamentariske arbejde. Den direkte påvirkning mellem rekrutteringen og repræsentationen kan have været, at de mandlige folketingsmedlemmer i deres ageren var præget af, at de vidste, at de ikke risikerede at møde en kvindelig modkandidat ved næstkommende valg. Denne ligevægt kan også have været i ligevægt med magtstrukturen og tilliden til det repræsentative demokrati i den store ligevægtstrekant i figur 1.2. Det var en samfundsmæssig magtstruktur, hvor mænd i de fleste af livets aspekter besad en dominerende stilling i forhold til kvinder, der havde ført til, at man i initialsituationen i 1849 ikke seriøst overvejede at inkludere kvinder

i den parlamentariske elite. At valgene foregik efter reglerne betød også, at det repræsentative demokrati nød en vis tillid, og endelig var den direkte sammenhæng mellem det patriarkalske samfund og tilliden til det repræsentative system til stede, da magtstrukturen netop også definerede normer for, at familiens kontakt med det officielle samfund udadtil, og herunder altså også politisk deltagelse, gik igennem familiens mandlige overhoved.

Men tingene kan ændre sig. Det kan være, at der sker ændringer i opfattelsen af, hvordan politisk repræsentation bedst udøves, herunder at repræsentation kræver tilstedeværelse (Phillips, 1995), og at eksempelvis kvinder derfor selv må være til stede i parlamentet. Ønsket om tilstedeværelse kan også bygge på et simpelt retfærdighedsargument, hvor tilliden til det repræsentative demokrati i hvert fald hos visse borgere lider under, at den ene halvdel af befolkningen forlods er udelukket fra parlamentet (Dahlerup & Haavio-Mannila, 1983). Ændring i repræsentationsopfattelsen kan føre til ændringer i rekrutteringsbetingelserne, herunder at kvinder tildeles valgbarhed, og dette kan igen åbne op for en elite med også kvindelige medlemmer. Ændringerne i normerne kan måske være hjulpet på vej af ændringer i de samfundsmæssige magtstrukturer, hvor mændenes dominans som følge af en begyndende modernisering af samfundet er mindsket. Tingene kan også virke den anden vej, ved at de kvindelige pionerer i Folketinget netop arbejder for at fjerne nogle af de kønsmæssige uligheder, der er i de generelle samfundsmæssige magtstrukturer eksempelvis i familie- og arbejdsmarkedslovgivningen. Det essentielle er for så vidt ikke, hvilke faktorer der måtte komme først, eller hvor anstødsstenene til ændringerne måtte komme fra, men i stedet, at de forskellige elementer også kan betragtes som sammenhængende i et således dynamisk perspektiv.

Det skal ikke postuleres, at der opstår en ligevægt – at rekrutteringen fører til et antal kvinder i Folketinget, der afspejler magtforholdet mellem kønne perfekt og falder helt i tråd med de normer, der måtte eksistere om kønnes grad af ligeberettigelse. Pointen skal i stedet være, at der indbygget i systemet er en eller anden form for bevægelse mod en ligevægtstilstand, også selv om en sådan ligevægt reelt aldrig nås. Ligevægtsmodellen siger heller ikke noget om, hvad det måtte være, der får systemet til at søge en ligevægt, ligesom den heller ikke siger noget om, hvor hurtigt processen måtte forløbe.

ELITETRANSFORMATION OG -CIRKULATION

Den ovenfor postulerede ligevægtsmodel er først og fremmest opstillet for at knytte studiet af en parlamentarisk elites sociodemografiske komposition an til begreberne magt og demokrati. I fremstillingens mere empiriske dele vil fokus som sagt være på den personelle sammensætning af Folketinget, men der vil blive anlagt et longitudinalt perspektiv, idet det netop er muligheden for efterfølgende at kommentere på den eventuelle sammenhæng mellem ændringer i magtstrukturerne, eller samfundsforholdene mere generelt, og så den politiske elites kollektive profil, som vil blive søgt forfulgt. Det overordnede spørgsmål er, om eliten transformeres over tid, hvordan en eventuel ændring ser ud, og hvad der kan forklare den.

Også i relation til dette spørgsmål skal der opstilles en model for, hvorledes man rent teoretisk kunne forestille sig disse sammenhænge se ud. Modellen vil ikke kunne testes ved hjælp af det empiriske materiale, men den vil alligevel kunne vejlede analysen, således at der kan gives en indikation på, hvorledes nogle af de foreslåede mekanismer fungerer i relation til det danske folketing.

I udgangspunktet kunne man (ved at se bort fra de gensidige påvirkninger fra figur 1.2) postulere en ganske enkel kausalsammenhæng, hvor ændringer i magtstrukturen (eller samfundsmæssige ændringer generelt) vil føre til, at der indvælges andre personer til parlamentet, og at disse vil have andre sociodemografiske karakteristika end de elitemedlemmer, de afløser, hvorved der sker en transformation af elitens kollektive profil. I relation til forestillingen om, at samfundsmæssige ændringer fører til en transformation af eliten, kan man imidlertid spørge, om 1) eliten i det hele taget er følsom over for samfundsmæssige ændringer eller i højere grad præget af inert, og om 2) en eventuel transformeringsproces sker umiddelbart eller med en vis forsinkelse?

Om, og i givet fald i hvilket tempo, en elitetransformation måtte finde sted er sandsynligvis ikke upåvirket af styrken og igen tempoet i den potentielt udløsende ændring af de eksisterende magtstrukturer. En revolution, hvor et regime omstyrtes, kan tænkes at have andre konsekvenser for elitetransformationen end en langvarig, men støt, ændring af eksempelvis en befolknings religiøse overbevisning. Denne fremstilling omhandler en periode af Danmarks historie, hvor der til trods for mange begivenheder (parlamentarismens indførelse, kvindernes opnåelse af valgret, besættelsen osv.) ikke kan identificeres egentlige „revolutioner“, og det er derfor i hovedsagen mere langvarige ændringer, der vil blive fokuseret på. Men

virkningerne af nogle af periodens „kritiske“ valg vil dog også tiltrække sig opmærksomhed, først og fremmest gælder det valgene i 1945 og i 1973.

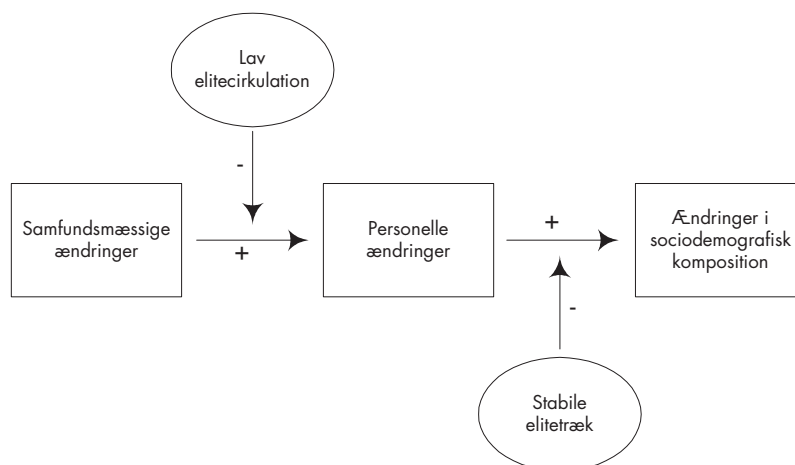
Men hvad er det så for forhold, der kan forhindre eller forsinke en elitetransformation, hvor eliten tilpasser sig samfundsmæssige ændringer? Der kan, som illustreret i figur 1.3, identificeres i hvert fald to potentielle forhindringer for elitens transformering. For det første kan man forestille sig, at den personelle udskiftningsrate er lav, idet der er træk ved rekrutteringsprocessen (først og fremmest den allerede indvalgte komparative fordele ved efterfølgende valg), som virker forsinkende. Man kan i den henseende tale om, at elitecirkulationen er lav og således modvirker elitetransformationer, der ellers er undervejs. For det andet kan man også forestille sig, at der i selve elitens karakter ligger nogle konserverende træk, nemlig derved at de karakteristika, der præger den politiske elite, er om ikke universelle fordele i kampen om at opnå elitepositionerne, så i hvert fald delvis immune over for de ændringer, der måtte ske i samfundet. Selv om den politiske elite måtte være præget af eksempelvis de jordbesiddende klasser, behøver en reform af ejerforholdene til jorden ikke nødvendigvis at betyde, at den politiske elite ikke fortsat vil være sammensat efter, hvem der besidder mest jord. Ændringen i ejerforholdene til jorden kan betyde, at den politiske elite transformeres og i højere grad bliver domineret af personer med andre kvalifikationer, eksempelvis uddannelse, men det kan også være, at eliten netop ikke transformeres, idet traditionen fortsat vil være, at de største jordbesiddere (om end de nu ejer relativt mindre jord) har en privilegeret stilling i relation til udvælgelsen til den politiske elite.

Et klassisk spørgsmål i studiet af politiske eliter og den bedømmelse af det repræsentative demokrati, som ofte er målet med sådanne studier, er, i hvor høj grad eliten er åben eller lukket. Er det muligt for enhver at komme i betragtning til en plads i den politiske elite, eller er sæderne i parlamentet de facto forbeholdt personer med særlige karakteristika, hvad enten disse nu måtte være af aldersmæssige, kønsmæssige, uddannelsesmæssige, religiøse, racemæssige eller lignende karakter. Tilsvarende kan man altså i et mere dynamisk perspektiv studere, om eliten over tid er „åben“ eller „lukket“ i relation til at lade samfundsmæssige transformationer komme ind i parlamentet i form af elitetransformationer. I den sammenhæng kan man skelne mellem, om eliten er præget af foranderlighed eller uforanderlighed.

Overordnet kan man altså spørge, om samfundsmæssige ændringer har sat sig de forventede spor i den parlamentariske elites kollektive profil, og det er det, der vil blive gjort igennem denne fremstilling. Har en modernisering

FIGUR 1.3.

Model over sammenhængen mellem samfundsmæssige ændringer og elitetransformationer

af samfundet medført en de-territorialisering af den politiske repræsentation og en transformation af eliten fra at være folk, som har lokale rødder i deres valgkreds, til at være folk, der ikke har det? Har en demokratisering af den politiske magt mellem kønnene ført til en feminisering af den politiske elite? Har overgangen til et videnssamfund ført til en akademisering – eller meritokratisering – af den parlamentariske elite? Osv.

DEN POLITISKE REKRUTTERINGS PROCES

Inden vi beskriver udviklingen i Folketingets profil, er der dog en anden del af figur 1.2, som ligeledes fortjener en kort uddybning. Det drejer sig om den politiske rekruttering, idet de processer, der er forbundet hermed, jo er udslagsgivende for, hvem det egentlig er, der ender op med at indtage sæderne i Folketinget. I relation til den ovenstående diskussion af elitetransformation er det den parlamentariske elite, som er analyseniveauet – det er eventuelle ændringer i eliten, som studeres. Men den politiske rekrutteringsproces studeres ofte med den enkelte kandidat eller politiker som analyseenhed, og på dette individniveau inddrages der ofte en række forklaringsfaktorer, som ikke er specificeret i den *black box*, som rekrutteringen udgør i figur 1.2. Det er ikke meningen at forfølge rekrutteringsspørgsmålet i detaljen her, da det vil kræve data af en anden karakter end dem, vi har valgt at fokusere på. Vi vil dog kort introducere en model for den politiske

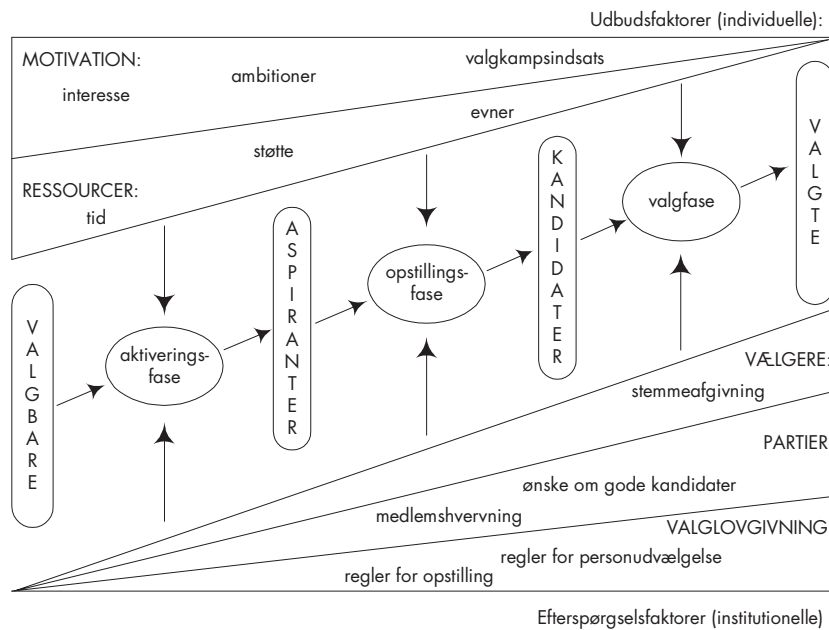
rekrutteringsproces, idet vi begrebsmæssigt undervejs har behov for at pege på, hvad det er for faktorer, det kan være relevant at inddrage i forståelsen af, hvorfor den kollektive profil eventuelt ændrer sig.

Hvad er det for faktorer, der kan forklare, at borgerne i et givent politisk territorium bliver udskilt i to strata: en elite og en non-elite? (Pareto, 1935: 1424). Der er fremsat mange forskellige forklaringer på, hvad det er, der gør, at nogle ganske få mennesker ender med at indtage et sæde i en politisk forsamling, mens det store flertal af befolkningen ikke gør det. I de teoretiske begrebsdannelser er der dog to karakteristika, som ganske ofte går igen. For det første ses den politiske rekruttering som en proces, hvor gruppen af individer i befolkningen som sådan løbende indsnævres til en mindre og mindre kreds af personer for til sidst at udgøre parlamentsmedlemmerne (Prewitt, 1970). I denne proces kan der identificeres forskellige faser (Matthews, 1985: 33), og indsnævringen af antallet af personer i kampen om at opnå de politiske poster antages netop at ske i forbindelse med overgangen fra fase til fase (Czudnowski, 1975: 177). Antallet og betegnelserne for hver af disse faser kan variere (Foverskov, 1978; Bentzon, 1981; Christiansen et al., 2001: 40ff), men i det følgende vil vi skelne mellem tre sådanne faser, nemlig en aktiveringsfase (eller kvalifikationsfase), en opstillingsfase (eller nomineringsfase) og en valgfase. I den klassiske fremstilling af Lester Seligman (1961) omtales de to første faser som henholdsvis *certification* og *selection*, men meningen er den samme. I udgangspunktet er de potentielle MF'ere alle valgbare borgere, men i aktiveringsfasen er der nogen, som bliver egentlige aspiranter, ved at de interesserer sig for politik og/eller deltager i politiske aktiviteter (eksempelvis melder sig ind i et politisk parti). Aspiranterne screenes gennem en kortere eller længere proces, og gennem en egentlig opstillingsfase indsnævres personkredsen yderligere, så det kun er de opstillede kandidater, der er tilbage. Og endelig vil en valgfase afgøre, hvilke af disse kandidater der efterfølgende når toppen af *the ladder of recruitment* (Norris & Lovenduski, 1995: 16), nemlig som valgte politikere.

Det andet fællestræk ved megen teoretiseren om den politiske rekrutteringsproces er, at de faktorer, som tænkes at have indflydelse på, om et givent individ „overlever“ fra den ene fase til den næste, ofte opdeles i to grupper. Det drejer sig for det første om en række individuelle faktorer, såsom hvor motiverede de enkelte personer er for at søge at komme et trin højere op på den politiske rangstige, men også hvilke ressourcer, tid, støtte, evner osv., den enkelte har at forfølge en eventuel motivation med. Det drejer sig for det andet om en række institutionelle faktorer, nemlig om de

aktører, der fungerer som *gatekeepers* (Norris & Lovenduski, 1995: 123) ved de forskellige faseovergange (politiske partier og vælgerne), også vil lade de interesserede komme videre i udvælgelsesprocessen. Kandidatens egen motivation kan imidlertid tænkes at afhænge af, hvilke chancer partierne og vælgerne giver vedkommende, ligesom partierne måske (i en forudiskontering af, hvilke kandidater vælgerne vil bakke op omkring) søger at gøre visse personer mere interesserede i at forfølge en politisk karriere, end de ellers oprindeligt var. Med sådanne mekanismer i spil ligger allegorien til et marked, hvor udbud (individuelle faktorer) mødes med efterspørgsel (institutionelle faktorer) ganske lige for, og den politiske rekrutteringsproces har således traditionelt været beskrevet som en udbuds/efterspørgselsrelation (Barber, 1965: 2; Norris & Lovenduski, 1995: 144). Disse to træk ved rekrutteringen sammenfattes i figur 1.4, i hvad der skal benævnes den faseinddelte markedsmodel for den politiske rekrutteringsproces (Kjær, 2000: 64).

FIGUR 1.4.
Faseindeltd markedsmodel for den politiske rekrutteringsproces

BOGENS OPBYGNING

Med disse indledende begrebsapparater på plads kan den egentlige empiriske analyse gå i gang. Folketingets sammensætning vil blive beskrevet i relation til medlemmernes sociodemografiske sammensætning på en række variable, hvilket vil ske i kapitlerne 2 til 5. Derefter stilles der mere skarpt på elitecirkulationsproblematikken i kapitel 6, hvor Folketingets karrieremæssige profil vil blive tegnet, ligesom den personelle udskiftning diskuteres nærmere. Som illustreret i figur 1.3 vil det på baggrund heraf være muligt at sige noget om, hvilke elitetransformationer der eventuelt er fundet sted i løbet af Folketingets mere end 150-årige levetid, et emne, der tages op i det afsluttende kapitel 7.

I relation til de kollektive profiler, som således skal tegnes af Folketingets medlemmer, er der foretaget en række afgrænsninger af mere teknisk art. For det første i relation til, hvilke folketingsmedlemmer der indgår i analysen. Analysen er begrænset til perioden fra 1849 til 2001 og indeholder således ikke overvejelser om Den grundlovgivende rigsforsamling (se herom Engelstoft, 1949). Analysen er også begrænset til de medlemmer, som er indtrådt i Folketinget efter et ordinært folketingsvalg, og suppleanter er således ikke registreret. Da flere af bogens analyser diskuterer Folketingets sammensætning netop i forhold til valgsituationen, er dette et naturligt valg. Denne afgrænsning gør det også lettere at beskrive Folketingets sammensætning, idet der herved opstår et endeligt antal målepunkter, nemlig de 65 valg, der har været i perioden. Folketingets sammensætning kan ændres, om end oftest marginalt, i løbet af den enkelte valgperiode, men disse ændringer ses der altså bort fra. Endelig er analysen begrænset til de medlemmer, der er indvalgt i den syddanske del af Kongeriget/Rigsfællesskabet. Siden 1849 har der siddet et medlem valgt på Færøerne, fra 1947 forhøjet til to medlemmer, i det danske folketing, og fra 1953 har der ligeledes siddet to medlemmer valgt på Grønland. For disse nordatlantiske mandater gælder det, at de på mange måder er forskellige fra de resterende medlemmer af Folketinget i relation til deres rekrutteringsveje, og det er derfor valgt at udelade dem af analysen. Eksempelvis eksisterer der på Færøerne og i Grønland et andet partisystem, den fysiske afstand mellem kredsen og Folketinget er betragtelig større osv. Det er således udelukkende de 175 af de i alt 179 MF'ere, der i dag sidder i Folketinget, som er inkluderet i analysen (for valget i 1849 er det 100 ud af 101 osv.).

For det andet er der foretaget en afgrænsning i relation til, hvilke variable der er inddraget i kapitlerne 2 til 5. Her er det valgt at studere folketings-

medlemmernes geografiske tilhørsforhold (kapitel 2), uddannelsesniveau (kapitel 3), erhvervsmæssige baggrund (også kapitel 3), køn (kapitel 4) og alder (kapitel 5). Dette er variable, som traditionelt inkluderes i beskrivelser af eliter i såvel udenlandske undersøgelser (Norris & Lovenduski, 1995; Best & Cotta, 2000) som i danske (Elberling, 1949; Damgaard, 1977; Christoffersen, 1992; Christiansen et al., 2001; Folketinget, 2002). En del af forklaringen herpå påstås at være, at det netop er variable, hvor oplysningerne er forholdsvis nemme at få fat på (Patzelt, 1999: 263), og det skal da gerne indrømmes, at når faktorer som indkomst, om man er af adelig slægt, religiøs overbevisning, om der har været politikere i ens familie og lignende ikke inddrages, så skyldes det, at det kan være vanskeligt at skaffe sig pålidelige data herom over en længere periode. Når det i en anden undersøgelse beskrives, hvorledes 17 pct. af folketingsmedlemmerne i 1999 havde en forælder eller en ægtefælle, som også havde været fuldtidspolitiker (Christiansen et al., 2001: 53), er det da en variabel, vi gerne ville have fulgt bagud i tid, hvis data havde været til at fremskaffe. Heldigvis har Torben Jensen (2004) været i stand til at dække et større spektrum af relevante variable, dog over en meget kortere periode.

Andre variable er udeladte, simpelthen fordi der ikke er nogen variation. I den internationale litteratur er racespørgsmålet således et af de mest fremtrædende aspekter, når parlamenters sociodemografiske profiler tegnes (eks. Norris & Lovenduski, 1995). I Danmark har befolkningens racemæssige homogenitet betydet, at denne variabel ikke tidligere har været inddraget. I takt med at der i de seneste årtier har været en stigende indvandring fra ikke-vestlige lande, er inklusionen af danskere med en flygtninge-indvandrer baggrund imidlertid så småt ved at blive sat på dagsordenen (Togeby, 2003: 169ff). Ved valget i 2001 indvalgte for første gang MF'ere med en ikke-vestlig baggrund, idet Kamal H. Qureshi (F) og Naser Khader (B) med henholdsvis en pakistansk og en palæstinensisk baggrund indtrådte i Folketinget (Lone Yalcinkaya (CD) var i Folketinget i sidste halvdel af 2000, men „kun“ som suppleant). Selv om denne dimension ikke skal forfølges yderligere her, bortset fra nogle få bemærkninger i afslutningskapitlet, antyder det nævnte, at billedet af, hvilke sociodemografiske variable der er „interessante“, ikke nødvendigvis er statisk.

I beskrivelsen af Folketinget i forhold til de fem inkluderede dimensioner vil der blive fokuseret på forskellige aspekter. Ét aspekt vil være at holde den sociodemografiske fordeling i Folketinget op mod den tilsvarende fordeling i befolkningen. Den absolutte fordeling i parlamentet er naturligvis

interessant i sig selv, men i fald den skal kunne anvendes som indikator for magtforholdene i samfundet generelt, er det nødvendigt at se på den relative fordeling i forhold til hele befolkningen. Er Folketinget i sociodemografiske termer repræsentativt for befolkningen og hvis ikke, hvor „skævt“ er det da sammensat?

Et andet aspekt er at følge udviklingen over tid – har sammensætningen i Folketinget ændret sig i parlamentets levetid? I den forbindelse er det valgt i de fleste analyser at studere ikke de 65 valg, der som sagt har været afholdt i perioden, men i stedet opdele de 152 år i 15 årtier. Dette er gjort for at gøre analyser hen over det lange tidsspænd mere overskuelige, og for at udjævne kraftige fluktuationer mellem de enkelte valg, som let kan opstå, når der regnes med procenter på en så lille population som Folketingets medlemmer. I de fleste analyser er anvendt de enkelte årtier 1860'erne, 1870'erne osv. For to valgs vedkommende er de det eneste valg i årtiet, og derfor er valget i 1849 slået sammen med valgene i 1850'erne, og valget i 2001 slået sammen med dem i 1990'erne. I forbindelse med profilerne er en enkelt teknisk note på sin plads – idet N i hver af perioderne er summen af det samlede antal indvalgte ved hvert af de afholdte valg. Er den samme person indvalgt ved flere valg i perioden, tælles vedkommende altså helt bevidst med flere gange. Det betyder eksempelvis, at når gennemsnitsalderen for perioden 1980'erne opgøres, så sker det ved at tage gennemsnitsalderen blandt alle de 175 medlemmer, der indvalgtes ved valget i 1981, de 175, der indvalgtes i 1984, de 175, der indvalgtes i 1987, og de 175, der indvalgtes i 1988 – i alt 700 indvalgte (4 gange 175). I 1980'erne blev der kun indvalgt 282 forskellige personer til Folketinget, så nogle af gengangerne er således talt med flere gange.

Et tredje aspekt er forskellene mellem de politiske partier. Rekrutteringen af parlamentarikerne foregår gennem de politiske partier, og derfor kan man forvente, at der kan være forskelle mellem de enkelte partier i relation til, hvilken elitegruppe de producerer. Spørgsmålet er imidlertid, om sådanne forskelle også kan eftervises empirisk, og hvad det i givet fald er, som adskiller de forskellige partiers indvalgte parlamentarikere fra hinanden. I forlængelse heraf skal også denne analyse tilføres et dynamisk perspektiv, idet partierne i relation til deres indvalgte parlamentarikers sociodemografi jo kan være præget af såvel tendenser til divergens som konvergens (Cotta & Best, 2000: 520ff). Er det således, at partierne er blevet stedse mere forskellige i relation til, hvem der repræsenterer dem i Folketinget (divergens),

eller er de omvendt kommet til på dette punkt at ligne hinanden mere og mere (konvergens)?

Også i relation til partigrupperne skal der gøres en metodisk anmærkning. I forsøget på at sammenligne partierne over tid, løber man jo ind i det problem, at de politiske partier i klassisk forstand først opstod i Danmark i løbet af 1870'erne, og først i partisystemets klassiske form var fuldt udviklet et stykke ind i det 20. århundrede. I de første årtier efter 1849 var der tale om ret løse sammenslutninger af rigsdagspolitikere. Bondevennerne stod således over for De Nationalliberale, men man kunne også identificere et Centrum (Neergaard, 1892). Men partibetegnelserne var uklare, overlappingen mellem grupperne betydelig, og man har særdeles svært ved at sætte entydige betegnelser på det enkelte rigsdagsmedlem den første snes år efter 1849 (Pedersen, 1987; 1989). I løbet af 1870'erne samledes parlamentsgrupperne i partierne Højre (periodevist splittet, og i 1916 „afløst“ af Det Konservative Folkeparti) og Venstre (periodevist splittet frem til 1910). I slutningen af 1870'erne blev Socialdemokratiet dannet, i 1905 Det Radikale Venstre, og vi skal derfor frem til det 20. århundrede, før det klassiske firepartisystem er ved at være etableret (Elklit, 1986: 31).

I de fleste analyser har vi taget konsekvensen heraf og beskriver kun udviklingen i 1900-tallet, da det her er muligt at tale om et partisystem i moderne forstand. For at kunne beskrive udviklingen i denne periode er det derfor heller ikke alle senere tilkomne partier, som inddrages, men netop kun de partier, der hører under det klassiske firepartisystem. I andre analyser søger vi imidlertid at føre tidslinjen helt tilbage til 1849, og derfor er Bondevennerne henført til partiet Venstre og De Nationalliberale, og Højre henført til partiet Det Konservative Folkeparti (i analyserne vil partibetegnelserne V og C derfor gå helt tilbage til Folketingets start, selv om hverken partierne Venstre eller Det Konservative Folkeparti, og slet ikke deres bogstavbetegnelser fandtes dengang). Man kan selvfølgelig kritisere denne sammenkobling af forskellige sammenslutninger og partier (som dog er opbygget med udgangspunkt i hinanden), men den er altså valgt på trods af de mangler og begrænsninger, som der hermed er gjort rede for.